Een blauwdruk van het Bourgondische beleid in het graafschap Vlaanderen: de regentschapsinstructie van 1387¹

Door Bert Verwerft

1. Inleiding

Op 18 december 1385 maakte de vrede van Doornik een voorlopig einde aan de woelige machtsstrijd tussen het opstandige Gent en de Bourgondische hertog. Het jaar voordien had Filips de Stoute zijn schoonvader Lodewijk van Male († 1384) opgevolgd als graaf van Vlaanderen en getracht om de particularistische weerstand van de Vlaamse steden gewapenderhand te breken. Spoedig bleek dat deze strategie weinig succes opleverde, waarna de hertog van Bourgondië behoedzaam toenadering zocht tot de Vlaamse opstandelingen. Na enkele belangrijke concessies aan de Gentenaren, waaronder het behoud van hun oude privileges, was de vrede een vaststaand feit.² Eens de rust in het graafschap was weergekeerd, installeerde de hertog een nieuwe raadkamer te Rijsel. Deze centrale instelling, opgericht op 1 januari 1386, was duidelijk geïnspireerd op het Franse model en had tot doel de stedelijke autonomie verder aan banden te leggen.³ In werkelijkheid werd de Bourgondische centralisatiepolitiek dus onbeschoord voortgezet. Ondanks zijn opvallende aanwezigheid vóór en tijdens de Vlaamse opstand, vertoefde Filips na zijn inhuldiging als natuurlijke vorst zeer vaak buiten de grenzen van het middeleeuwse graafschap.⁴ De eindeloze verwickelingen aan het Franse hof, de gespannen relatie met Engeland en de verdere expansie en consolidatie van de Bourgondische macht, zowel in de eigen erflanden als daarbuiten, verhinderden hem in de periode tussen november 1386 en oktober 1389 voet op Vlaamse bodem te zetten.⁵ Deze

¹ Dit artikel kwam tot stand door de steun van het Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF) van de universiteit Gent. Ik dank hierbij de leescommissie van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, namelijk prof. dr. em. Walter Prevenier, prof. dr. Jean-Marie Cauchies, prof. dr. Thérèse de Hemptinne en prof. dr. Jean-Marie Yante voor hun kritische opmerkingen. Lieve de Mey en Jonas Braekevelt waren zo vriendelijk om de uitgave na te lezen en suggesties aan te reiken. Gebruikte afkortingen in het artikel: Archives Départementales du Nord te Rijsel (A.D.N.)

² Voor een meer algemene schets betreffende de afloop van de Gentse oorlog en de politieke draagwijdte van het verdrag van Doornik, zie: M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-1453: Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren; 133), Brussel, 1990, pp. 201-207.

³ Deze 'Camere van den Rade' was een feitelijke voortzetting van de aloude grafelijke 'curia'. Hoewel de oprichting van deze centrale raadkamer door de voorziening van een afscheiding tussen een juridische en een financiële afdeling formeel een heuse ommekeer betekende, bleef de praktische uitwerking lange tijd een bestendiging van de bestaande toestand. De verdere institutionalisering zou gaandeweg leiden tot het afzonderlijk functioneren van een gerechtshof te Gent (de Raad van Vlaanderen) en een Rekenkamer te Rijsel. J. DUMOLYN, *De Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel: gewestelijke overheidsinstellingen als instrument van de centralisatie (1419-1477)*, Brussel, 2002, p. 21 e.v.

⁴ R. VAUGHAN, *Philip the Bold: The Formation of the Burgundian State*, Londen, 1962, p. 17.

⁵ E. PETIT, *Itinéraires de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur, ducs de Bourgogne (1369-1419), d'après les comptes de dépenses de leur hôtel* (Collection de documents inédits sur l'histoire de France), Parijs, 1888, pp. 187-215. *IBID.*, *Les ducs de Bourgogne de la maison de Valois, I, Philippe le Hardi, 1ère partie*, Paris, 1901, pp. 459-486 ('Supplément des itinéraires'). De hertog verbleef nog wel enkele malen in Waals-Vlaanderen, met Rijsel als de administratieve hoofdplaats van het graafschap. Deze regio behoorde tot voor kort toe aan de Franse kroon en werd zowel op institutioneel als op cultureel vlak beschouwd als uitzonderingsgeval.

aanhoudende afwezigheid zorgde bij de Vlaamse onderdanen uiteraard voor flink wat ergernis.⁶ Daarom liet de drukbezette hertog zich bij absentie vervangen door een gevolmachtigde plaatshouder of “*lieu-tenant*”, die onder verschillende honoraire titels als ‘gouverneur’, ‘regent’ of ‘landvoogd’, het vorstelijk gezag in het graafschap uitoefende.⁷ Gezien het principieel dynastieke karakter van het middeleeuwse staatswezen is het niet verwonderlijk dat vooral naaste bloedverwanten deze eer te beurt viel. In de meeste gevallen werd er geopteerd voor een machtsdelegatie ten aanzien van de echtgenote of de oudste zoon, zoals in 1386, toen Margaretha van Male samen met haar zoon Jan van Nevers als “*lieutenants generaux et gouverneurs*” de Bourgondische erflanden bestuurdde.⁸ Op deze manier werd alle politieke macht binnen één en dezelfde kernfamilie geconsolideerd en de continuïteit en toewijding aan het huis van Valois-Bourgondië naar beste vermogen gewaarborgd. Toch werden ook andere vorstelijke intimi, veelal invloedrijke ambtenaren of loyale edellieden, met een gouverneurstaak belast. Zo oefenden Guy de Pontailler en Jan van Gistel in 1384 het gezamenlijk bestuur over Vlaanderen uit.⁹ In 1387 was de hertog opnieuw verhinderd om het graafschap eigenhandig te regeren. Ditmaal werd Willem (II) van Namen, heer van Béthune, aangesteld als “*gouverneur de nostredit país de Flandres et de noz villes de Malines et d’Anwers*”.¹⁰ Willem van Namen was de oudste zoon van de gelijknamige graaf van Namen, Willem (I) bijgenaamd ‘de Rijke’, en Catherina, dochter van de graaf van Savoye.¹¹ Vanuit

Gedurende zijn twintigjarige regering als graaf van Vlaanderen, van 1385-1405, verbleef de hertog van Bourgondië in totaal slecht een vijf- à zestal maanden in deze landsheerlijkheid. Voor een uitgebreid overzicht van de politieke gebeurtenissen en bekommelingen in deze periode, zie: R. VAUGHAN, *Philip the Bold*, pp. 41-45; pp. 96-99; pp. 172-173.

⁶ Na de dood van Filips de Stoute, legden de Vier Leden van Vlaanderen een uitgebreide klachtenlijst voor aan de nieuwe hertog Jan zonder Vrees (Gent, 21 april 1405). De belangrijkste verzuchtingen waren het gebruik van het Nederlands als administratieve taal en het verblijf van de vorst binnen het graafschap. J.-M. CAUCHIES, *Ordonnances de Jean sans Peur, 1405-1419*, Brussel, 2001, nr. 5, pp. 5-9.

⁷ In de officiële, contemporaine bronnen worden deze machtshouders aangeduid als “(*lieutenants gouverneurs*)” of “*capitaines généraux*”. Vlaanderen kende dankzij de sterke kruisvaarderbeweging een lange traditie van plaatsvervangend politiek bestuur. In dit opzicht dienen we vooral rekening te houden met de sterke volksvertegenwoordiging d.m.v. de Leden van Vlaanderen. W. PREVENIER, *De Leden en de Staten van Vlaanderen (1384-1405)* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren 43), Brussel, 1961.

⁸ J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances de Philippe le Hardi, Marguerite de Male et Jean sans Peur, 1381-1419*, Brussel, 1965, I, nr. 126, pp. 185-186 (24 oktober 1386). De commissiebrief duidt als reden voor de vorstelijke afwezigheid de Frans-Bourgondische militaire expeditie naar Engeland. *IBID.*, I, nr. 127, pp. 187-188. (24 oktober 1386) De instructie hecht opvallend veel waarde aan de correcte titulatuur bij de uitvaardiging van regeringsdocumenten (§ 1-5).

⁹ Guy de Pontailler werd in 1364 aangeduid als maarschalk van Bourgondië. Sinds mei 1380 droeg hij de titel van kapitein-generaal van het hertogdom Bourgondië. B. SCHNERB, *L’honneur de la maréchaussée: maréchalat et maréchaux en Bourgogne des origines à la fin du XVe siècle*, Turnhout, 2000, p. 67. R. VAUGHAN, *Philip the Bold*, pp. 126-127. Jan van Gistel was een hoge edelman van Vlaamse afkomst. In 1385 wordt hij betiteld als gouverneur en kapitein van Vlaanderen. In juli 1389 verschijnt Jan van Gistel terug op het toneel als gouverneur van Vlaanderen, maar het betreft enkel een tijdelijke maatregel, vermits hij op 14 juli 1392 opnieuw wordt aangeduid als kapitein-generaal van Vlaanderen.

¹⁰ Krachtens het verdrag van Aat (4 juni 1357) waren de rechten op de heerlijkheden Mechelen en Antwerpen overgegaan op Margaretha van Brabant en haar echtgenoot graaf Lodewijk van Male. De intitulatie van de commissiebrief vernoemt de hertog in de hoedanigheid van graaf van Vlaanderen en heer van Antwerpen en Mechelen en verleent de regent zeggenschap in alle drie heerlijkheden. J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances de Philippe le Hardi*, I, nr. 164, pp. 251-252.

¹¹ Willem (II) van Namen wordt geboren op 22 januari 1355. In 1384 trouwt hij met Marie de Bar, dochter van Robrecht (I), hertog van Bar. Op 1 oktober 1391 volgt Willem van Namen zijn vader op als graaf van Namen. Vlak voor de machtsoverdracht, trouwt Willem een tweede maal met Jeanne d’Harcourt, die later als weduwe

deze bevoorrechte positie was Willem de gedoodverfde kandidaat om zijn vader op te volgen als graaf van Namen. Vermits Willems overgrootvader Gwijde van Dampierre (ca. 1226-1305) nog geen eeuw voordien het bestuur over Vlaanderen en Namen in een personele unie had verenigd, was de keuze voor een telg uit het roemrijke geslacht van Dampierre voor de Vlaamse onderdanen zeer aannemelijk en in zekere mate een informele bevestiging van de wederzijdse betrekkingen tussen de twee graafschappen. Afgezien van zijn vertrouwelijke positie aan het hertogelijke hof was Willem van Namen voor sommige heerlijkheden, waaronder Béthune, leenhulde verschuldigd aan de hertog. Naast de vermelde affiniteit was er dus ook een strikt feodale band tussen de hertog en zijn gouverneur. Overigens was de zoon van de graaf van Namen als voormalig lid van de hertogelijke Raad reeds uitvoerig betrokken geweest in diverse zaken van staatsbelang. De nieuw aangestelde gouverneur stond alom bekend als een lofwaardig krijgsman. Reeds op jonge leeftijd had hij deelgenomen aan de slag bij Baesweiler (1371). Hij liet zich ook opmerken in de Gentse oorlog toen hij onverschrokken de veste van Broekburg deed belagen (1383). In 1385 ten slotte stond hij bekend als kapitein van de strategisch gelegen havenstad Sluis, een heerlijkheid die het huis van Namen sinds de dertiende eeuw als deel van zijn uitgestrekte patrimonium in bezit hield maar noodgedwongen moest inruilen tegen de heerlijkheid Béthune.¹² De bewezen kwalificaties en talenten van de mandataris, als administrator en als militair bevelvoerder, waren essentieel om zich te kunnen handhaven als legitiem vertegenwoordiger en hebben onmiskenbaar meegespeeld in de overwegingen van de hertog om de ervaren Willem van Namen te benoemen als regent van Vlaanderen.

Hoewel Andrée van Nieuwenhuyzen en John Bartier in hun *Ordonnances* de officiële aanstelling van Willem van Namen reeds kenbaar maakten, is het hen ontgaan dat ook de bijhorende instructie voor het regentschap van Vlaanderen werd overgeleverd, met name in de verzameling '*Trésor des chartes*' in de departementale archieven te Rijsel.¹³ De onbekendheid van deze instructie is deels te wijten aan het feit dat een negentiende-eeuwse archivaris de akte abusievelijk onder een verkeerd regest klasseerde.¹⁴ Het document werd een eerste maal gesignaleerd door de Engelse historicus John Palmer, die het op basis van inhoudsgebonden elementen rond september 1387 dateerde, een vaststelling die ook wij dienen bij te treden.¹⁵ De waarde van het document werd achteraf bevestigd door Marc Haegeman die het document in zijn studie over de anglofiele tendensen in het graafschap Vlaanderen aan een eerste echte kritische tekstanalyse onderworpen. De auteur ging echter selectief tewerk en behandelde enkel de onderwerpen die de relatie tussen Vlaanderen en Engeland

de rechten over het graafschap Namen zou verzaken aan Filips de Goede, kleinzoon van hertog Filips de Stoute. J. BALON, 'Les Joyeuses Entrées de Guillaume II, comte de Namur, et de Jeanne d'Harcourt', in: *Namurcum*, 17 (1940), pp. 1-9.

¹² J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, nr. 133, pp. 197-200 (1 december 1386). Bovenop de heerlijkheid Béthune ontving Willem een som van 5000 frank, bedoeld voor de aankoop van een weduwgoed voor zijn echtgenote Marie van Bar. A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Les finances du duc de Bourgogne Philippe le Hardi (1384-1404). Économie et politique*, Brussel, 1984, p. 466. De overdracht van Sluis aan de graaf van Vlaanderen was tevens een wens van de Vlaamse onderdanen.

¹³ De instructie behelst enkel het landsbestuur in het graafschap Vlaanderen. Voor zover wij weten, is er geen afzonderlijke instructie uitgevaardigd voor de landsheerlijkheden Mechelen en Antwerpen, hoewel deze gebieden ingevolge de commissiebrief van 31 augustus 1387 wel onder de territoriale bevoegdheid van de gouverneur vielen. (cf. voetnoot 10).

¹⁴ Zie de kritische uitgave van de tekst.

¹⁵ J. J. N. PALMER, *England, France and Christendom, 1377-99*, Londen, 1972, p. 103. De auteur maakte echter de fout om een verkeerde referentie aan te duiden.

toelichtten en verduidelijkten.¹⁶ Spijtig genoeg heeft geen van beide onderzoekers dit interessante document als een geheel in een kritische editie uitgegeven. Zoals zal blijken uit het volgende hoofdstuk is de uitgave van de instructie nochtans zeer waardevol voor het verdere historische onderzoek naar de institutionele en politieke impulsen die de dynastie der Bourgondiërs in het graafschap Vlaanderen introduceerde.

1. Belang van de uitgave voor wetenschappelijk onderzoek

Met de intrede van de Bourgondische dynastie in Vlaanderen werd de instelling van het gouverneurschap aanzienlijk versterkt. Als territoriaal heerser moest de Bourgondische hertog immers een zeer heterogeen complex van landsheerlijkheden besturen: Bourgondië, het Vrijgraafschap, Rethel, Nevers, Artesië en Vlaanderen. Hierdoor kon de hertog niet overal tegelijk aanwezig zijn. Niet alleen de grote territoriale verscheidenheid maar ook de fysieke afstand tussen de noordelijke en zuidelijke gebieden stelde een prangend probleem. Gevolg was dat het regentschap in Vlaanderen en daarbuiten steeds vaker en langer diende bestendigd te worden en dat het *a fortiori* een permanent karakter begon te vertonen. Deze geleidelijke consolidatie van indirect bestuur was trouwens kenschetsend voor de evolutie van autonome vorstendommen naar 'samengestelde' staten en wordt door historici eenstemmig beschouwd als een belangrijk criterium voor het onderscheiden van de specifieke kenmerken van vroegmoderne staten.¹⁷ Desalniettemin stond het gouverneurschap op het einde van de veertiende eeuw nog in zijn kinderschoenen. De machtspositie van de regent was in deze dynamische beginperiode weinig nauwkeurig vastgelegd en regionaal zeer verschillend. De functionele invulling werd in sterke mate bepaald door de persoonlijkheid van de regent, maar ook door de concrete omstandigheden waarin hij zijn ambt moest uitoefenen. Zo was het bevelhebberschap over de regionale strijdkrachten in perifere of conflictrijke gewesten de voornaamste opdracht van de gouverneur. Dit is ook af te leiden uit predicatieve bepalingen als 'kapitein-generaal', waarmee het militaire karakter zeer duidelijk in de verf werd gezet.¹⁸ De landsverdediging was dan ook een onontbeerlijk onderdeel in het politieke programma van elke gouverneur. In centrale en verstedelijkte gebieden fungeerde de regent meer als een politieke 'liaison' tussen het provinciale en het centrale beleidsniveau. Deze intermediaire taakomschrijving was voor de zelfbewuste Vlaamse onderdanen zeer belangrijk omdat men via gezanten aan het regentschap sterk kon doorwegen op het politieke beleid.

De aanstelling tot regent werd normaliter vastgelegd in een officiële commissiebrief, waarbij de delegatie van macht dikwijls in erg vage termen omschreven werd. Daarom is de commissiebrief als bron voor feitelijke kennis veelal ontoereikend. Vanuit formeel opzicht was de benoemingsbrief opgesteld als een open brief («*lettre patente*»). De commissiebrief was dus een publiek kenbaar gemaakt document, dat veelvuldig gekopieerd en verspreid werd, getuige de overlevering van de

¹⁶ M. HAEGEMAN, *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen tussen 1379 en 1435: politieke en economische aspecten*, Kortrijk-Heule (1988), pp. 172-173; pp. 180-182. In totaal bespreekt de auteur slechts 7 van de 27 artikelen.

¹⁷ J. H. ELLIOT, 'A Europe of Composite Monarchies', in: *Past & Present*, 137, 1992, pp. 48-71. Voor een evolutieschets van het gouverneurschap in Vlaanderen, zie: P. VAN PETEGHEM, 'Gouverneur van Vlaanderen (1490-1795)', in: W. Prevenier en B. Augustyn (ed.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, pp. 95-114.

¹⁸ J. RICHARD, 'Le gouverneur de Bourgogne au temps des ducs Valois', in: *Bulletin de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands*, 19, 1957, pp. 102-103.

meeste aanstellingen.¹⁹ Hoewel de informatieve waarde van de commissiebrief niet bijster groot was, kunnen we toch een eenvoudige functieomschrijving reconstrueren. De brief die hertog Filips de Stoute op 31 augustus 1387 vanuit Rouvres naar zijn onderdanen verstuurde, droeg Willem van Namen op om te zorgen voor de *“garde, gouvernement et deffense de nostredit pais”*, wat er dus hoofdzakelijk op neerkwam dat hij moest toezien op de organisatie van de landsverdediging, de handhaving van de openbare orde en het efficiënt functioneren van het overheidspersoneel. Zoals blijkt uit de expositie van de akte gebeurde de aanstelling op nadrukkelijk verzoek van de Leden van Vlaanderen die de afwezigheid van de hertog in het graafschap op die manier deels trachtten goed te maken.²⁰ De onrustige situatie in Vlaanderen verklaart mede waarom de bevoegdheden van de nieuw benoemde gouverneur, in vergelijking met voorafgaande mandaten, behoorlijk uitgebreid waren. Na een zware nederlaag van de Vlaamse vloot in de lente van 1387 had de graaf van Arundel meermaals de kustgebieden van Vlaanderen bestookt. Enkel door de langdurige besluiteloosheid van de Engelse agressor en de kordate aanpak van de Vier Leden kon erger kwaad vermeden worden.²¹ In de eerste plaats diende de aanstelling dus vooral een urgente militaire nood. Verder moest de regent elke vorm van politiek wanbestuur en burgerlijke ongehoorzaamheid in de kiem smoren.²² Willem werd weliswaar bekrachtigd *“en nostre absence ou de nostredictie compaigne ou de nostredit filz aisé.”* Hiermee benadrukte de vorst het tijdelijke karakter van het mandaat. Zoals Richard Vaughan met recht opmerkte, dienen we hem dus eerder te beschouwen als een soort vicegouverneur, dan als een permanente machthouder.²³ In afwachting van een plechtige verklaring in de handen van de hertog moest de gouverneur de eed zweren *“par devant les gens de nostre conseil a Lille”*, de raadkamer die de hertog het jaar tevoren had opgericht. Het regentschap dat de hertog in de zomer van 1387 officieel instelde, zou uiteindelijk gedurende twee jaar van kracht blijven, en wel tot de zomer van 1389.

Hoewel de commissiebrief de begunstigde per definitie volheid van autoriteit schonk, bleef zijn macht *de facto* erg beperkt. De regent was immers genooddaakt om zich tijdens de uitoefening van zijn ambt te laten bijstaan door het advies van een ondersteunend regeringscollege, bestaande uit een aantal gezagsgetrouwe raadsheren, die de besluitvoering mee uitwerkten en -waar nodig- een

¹⁹ Voor een overzicht van de regentschappen tijdens de regering van Jan zonder Vrees, zie: J. M. CAUCHIES, *Ordonnances de Jean sans Peur*, nr. 227, pp. 376-377 (6 oktober 1414); nr. 273, pp. 444-446 (28 juli 1417). In de eerste helft van de regering van hertog Filips de Goede volgden aanstellingen elkaar op in de jaren 1420, 1421, 1424, 1433 en 1434, zie: J. BRAEKEVELT, ‘De verordeningen van Filips de Goede voor het graafschap Vlaanderen en de heerlijkheid Mechelen (1419-1438). Een voorlopige chronologische regestenlijst’, in: *Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België*, XLVIII, 2007, p. 52; p. 56; p. 61; p. 76. Verder nog: aanstelling van de hertogin als regentes in 1441. Cf. ADN, B 1606, f° 44r-44v°. Aanstelling van Karel, graaf van Charolais, als gouverneur-generaal van de noordelijke bezittingen gedurende de reis van de hertog naar Luxemburg. Cf. RA Gent, St-Baafs, Bisdom Gent, Vreemde Archieven, K2740, f° 249-250v°. Aanstelling van Karel de Stoute op 22 maart 1454. Cf. ADN, B 1285/15914. Met dank aan Jonas Braekevelt voor de boven vermelde referenties.

²⁰ *“Comme les deputéz des bonnes villes de nostredit pais de Flandres [...] nous aient supplié.”* J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances de Philippe le Hardi, Marguerite de Male et Jean sans Peur*, nr. 164, p. 251.

²¹ J. PAVIOT, *La politique navale des ducs de Bourgogne, 1384-1482*, Lille, Presses universitaires de Lille, 1995, pp. 47-51.

²² *“[...] de soy informer de la vie et gouvernement de noz bailliz et autres officiers, de leur priver et suspendre de leurs offices se il l’ont desservi de y mettre autres par provision jusques a tant quenous en aions ordené”; “[...] de prenre, emprisonner, corriger et punir ceulx qu’il trouvera avoir commis crimes ou deliz en nostredit pais.”* *IBID.*, nr. 164, p. 252.

²³ R. VAUGHAN, *Philip the Bold*, p. 126.

te autoritair optredende regent handig bijstuurden.²⁴ De echte bestuursopdracht van de landvoogd werd dan ook uitgeschreven in een begeleidende en confidentiële beleidsnota, de ‘bijzondere’ instructie, die de prerogatieven vermeld in de voorafgaande commissiebrief nader omschreef en de politieke bewegingsvrijheid van de regent soms danig inperkte.²⁵ Deze opgelegde richtlijnen vormden in feite de echte blauwdruk van het Bourgondische staatsbeleid. De algemene teneur van de beleidsnota was erg herkenbaar. Thema’s als slecht bestuur, favoritisme, inbreuken op wetten en regelgeving en bureaucratisch plichtsverzuim zijn eveneens beschikbaar in de verschillende klachtenlijsten die de gewestelijke Staten ter gelegenheid van een nieuwe bedde of troonsbestijging lieten opstellen.²⁶ Deze instructie is echter opgesteld door de hertogelijke kanselarij, waardoor het ons de mogelijkheid biedt om de bestuurlijke aangelegenheden in een laatmiddeleeuws gewest vanuit een ander, meer centraal standpunt te bekijken. Wat dit document trouwens helemaal uniek maakt is het tijdstip van redactie. In 1387 was het graafschap Vlaanderen nog maar net opgenomen in de Bourgondische politieke constellatie. Het Bourgondische staatsapparaat was nog volop aan het experimenteren met verschillende vormen van politiek bestuur en ook de verhoudingen tussen vorst, stad en adel waren nog niet in een blijvend en duurzaam machtsevenwicht vastgelegd.²⁷ Het is dan ook zeer interessant om deze instructie te interpreteren als een experimenteel beleidsinstrument waarin de belangrijkste maatschappelijke preoccupaties van de opkomende Bourgondische staat zorgvuldig werden opgenomen.

2. Thematische rangschikking van de artikelen in de instructie

Het belang van de instructie als basisdocument voor het beheer van het graafschap Vlaanderen in de late veertiende eeuw verantwoordt een grondige thematische en inhoudelijke detailstudie. Hierna zullen we een aantal terugkerende onderwerpen uit de instructie aansnijden en analyseren. We hebben getracht om de thematische indeling die de contemporaine auteur in het document aanbracht zo getrouw mogelijk te volgen.²⁸

2.1. Algemeen bestuur en organisatie van het regentschap

Als belangrijkste vertegenwoordiger van de hertog werd de gouverneur geacht om onafgebroken in het graafschap te resideren. Deze residentieplicht kwam voort uit de vraag om een permanent,

²⁴ “*par l’avis et conseil de ceulx de noz conseillers que ordoné lui avons pour estre plus continuelment a son conseil.*” J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, nr. 164, p. 252.

²⁵ In een ordonnantie aan de stad Dendermonde van 27 februari 1442 wordt melding gemaakt van een instructie die hertog Filips de Goede opdroeg aan zijn gemaal en regentes Isabella van Portugal. A. DE VLAMINCK, *Inventaire des archives de la ville de Termonde*, Dendermonde, 1866-1870, dl. 2, p. 75. H. RABE EN P. MARZAH, ‘The Regency Ordinances of Charles V as a historical source. Comme représentant notre propre personne’, in: E.I. Kouri en T. Scott (ed.), *Politics and Society in Reformation Europe*, Londen, 1987, pp. 90-91.

²⁶ W. BLOCKMANS, ‘Breuk of continuïteit? De Vlaamse privilegien van 1477 in het licht van het staatsvormingsproces’, in: M.-A. Arnould en W. Blockmans (ed.), *Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden: 1477*, Kortrijk-Heule, 1985, p. 101.

²⁷ R. VAN UYTVEN, ‘Vorst, adel en steden: een driehoeksverhouding in Brabant van de twaalfde tot de zestiende eeuw.’, in: *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk het aloude hertogdom Brabant*, 59, 1976, pp. 93-122.

²⁸ Zoals blijkt uit de inleidende beschouwing, is de instructie opgedeeld in twee grote luiken, namelijk een administratief-gerechtigd en een militair luik, die op hun beurt verder worden opgesplitst in vier ondergeschikte categorieën. In de juridische sectie zijn er enerzijds de inbreuken en misdrijven tegen de grafelijke persoon, zijn rechten (het regaal) en domein en anderzijds de delicten die buiten de directe grafelijke rechtsmacht vallen. Wat betreft de verdediging van het graafschap, wordt een categoriek onderscheid gemaakt tussen de externe vijand, *in casu* de Engelsen, en het gevaar voor oproer in eigen land.

toegankelijk en centraal aanspreekpunt te bieden aan de Vlaamse onderdanen, wat meteen ook de feitelijke bestaansgrond, zeg maar de legitimiteit, van deze instelling vormde (§24). Verder was het de taak van de regent om alle lopende bestuurstaken in het graafschap waar te nemen, de vergaderingen van de grafelijke audiëntie te leiden en vonnissen bij te wonen.²⁹ Het ontbrak de regent aan initiatief om een publieke hoorzitting samen te roepen. Hierdoor mocht hij enkel de vooraf bepaalde beraadslagingen voorzitten “*comme le chieff du conseil et a la Chambre de Lille.*” De gouverneur speelde dus voornamelijk een passieve en coördinerende rol binnen de bestaande grafelijke instellingen (§ 18). Op dezelfde wijze kon hij aandringen op overleg met de gewestelijke statenvertegenwoordiging van Vlaanderen.³⁰ De gouverneur was ook gemachtigd om commerciële onderhandelingen te initiëren of vredesbesprekingen te onderhandelen, maar we kunnen vermoeden dat dit enkel gebeurde bij voorspraak van de hertogelijke entourage of de gedeputeerde staten.³¹ Ook legde men de gouverneur enkele belangrijke gouvernementele restricties op. Zo moest de gouverneur zich in het dagelijkse bestuur laten bijstaan door de daartoe verkozen regentschapsraad. Dit college werd samengesteld uit een evenwichtige delegatie van aristocraten, geestelijken en legisten. In 1387 bestond de regentschapsraad uit de volgende leden: de deken van Sint-Donatiaan, heer Filips van Massemen, heer Pieter van der Zijpe, en meester Jean du Drac.³² Op de laatste persoon na, waren deze figuren oudgedienden van graaf Lodewijk en allen hadden op het ogenblik van hun aanstelling een lange en rijk gevulde carrière achter de rug. De omkadering van de regent werd dus gevormd uit bekwame, vaak geschoolde, medewerkers die ruimschoots hun bestuurlijke kwaliteiten hadden bewezen en hun vertrouwenspositie te danken hadden aan de vorst. Aansluitend voorzag de instructie dat deze minimale bestuursraad van vier personen –al naargelang van de situatie- kon uitgebreid worden met een onbeperkt aantal supplementaire raadsheren (§ 26). Een tweede restrictie voorzag dat de hertog het exclusieve beslissingsrecht behield inzake politiek ‘geladen’ debatten, zoals de beslechting van aristocratische of stedelijke disputen en uitspraken omtrent erfopvolging (§24). Ten slotte diende de gouverneur ook te beschikken over een particuliere secretaris, een professionele klerk die zowel het Frans, het Latijn als het Nederlands machtig was en zodoende de geheime en publieke correspondentie kon verzorgen (§19). Deze taalgebonden competenties reflecteren zeer duidelijk de bezorgdheid van het toenmalige Bourgondische landsbestuur om een evenwichtig gebalanceerde taalpolitiek te voeren.³³

3.2. Bestrijding van corruptie en machtsmisbruik

Filips de Stoute belastte Willem van Namen met een intern onderzoek naar de bestuurlijke integriteit van het voltallige korps van Vlaamse ambtenaren (§ 1). De instructie bevat zeer nadrukkelijke

²⁹ Willem van Namen zat de audiëntie viermaal voor, namelijk op 23 februari 1388, 12 april 1388, 26 juli 1388 en 27 september 1388. J. BUNTINX, *De audiëntie van de graven van Vlaanderen: studie over het centraal grafelijk gerecht (c. 1330-c. 1409)* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren 11, 10), Brussel, 1949, p. 70; p. 128.

³⁰ W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1385-1405): excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren*, Brussel (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), Brussel, 1959, nr. 53, p. 22; pp. 425-428: (14 mei 1388) Ledenvergadering te Rijsel met de gouverneur van Vlaanderen.

³¹ Op aansporing van de Leden van Vlaanderen vond in juli 1388 een zitting plaats te Kales, maar deze toenadering bleek een maat voor niets. Id., *De Leden en de Staten van Vlaanderen (1384-1405)*, p. 175.

³² Zie het bronnenapparaat van de kritische uitgave.

³³ Zie hierover: M. BOONE, 'Langue, pouvoirs et dialogue. Aspects linguistiques de la communication entre les ducs de Bourgogne et leurs sujets flamands (1385-1505)', in: *Revue du Nord*, 379, 2009, pp. 9-33.

bepalingen om het machtsmisbruik bij hertogelijke officieren tegen te gaan (§ 2, 11-13).³⁴ De omkoping van hertogelijke commissarissen bij de jaarlijkse wetsvernieuwing en het afhoren der rekeningen was zo'n hardnekkig probleem. Door de hertogelijke commissarissen rijkelijk te overladen met speciale gunsten en steekpenningen, trachtten de Vlaamse steden te bewerkstelligen dat de door hen gewenste kandidaten in de schepenbank verkozen raakten (§ 2). Een andere vorm van fraude was het opzettelijk negeren van onregelmatigheden in het beheer van de stedelijke financiën. Alle inspanningen om deze buitensporigheden op te sporen en vervolgens te saneren werden zo schromelijk teniet gedaan.³⁵ Soortgelijke kritiek werd trouwens ook geuit tegen de verschillende particuliere ontvangers en rentmeesters die weigerden om rekenschap af te leggen binnen de vastgelegde termijn. Het betreft hier hoofdzakelijk domaniale ontvangers die op de lagere echelons de geldstroom van de kasselrijen naar de centrale kassen bemoeilijkten of verhinderden (§ 11). De instructie richt niet enkel het vizier op het grootschalige en indringende wanbeheer bij financiële en administratieve ambtenaren, maar toont ook ruime aandacht voor soortgelijke misbruiken in de rechtspraak (§ 13). Zo moest een verbod op compositie, in het bijzonder bij halsmisdrijven, er voor zorgen dat de onderhandse, financiële transacties die de baljuw sloot met de beschuldigde partijen voorgoed tot het verleden zouden behoren. Waar voorheen de soeverein-baljuw en later de algemeen ontvanger van Vlaanderen het toezicht hielden op de gerechtsofficieren, werd deze bevoegdheid krachtens de instructie van 1387 toevertrouwd aan de gouverneur en zijn regentschapsraad. Vervolgens kon laatstgenoemde instelling uit eigen beweging een strafonderzoek instellen en bij vaststelling van overtreding overgaan tot de onmiddellijke ontzetting uit het ambt (§ 12).³⁶

2.2. Juridische competentie en rechtspraak

Op het domein van de rechtspraak werd het centralisatiestreven van de Bourgondische hertog gemaximaliseerd. Op een systematische manier werden bepaalde criminele misdrijven onttrokken aan de plaatselijke rechtbanken en overgeheveld naar de centrale overheid (§ 3). Het gaat hier in de eerste plaats om uitzonderingsgevallen zoals valsmunterij, majesteitsschennis en rebellie, die de hertog omwille van de ernst en aard van de zaak naar zich toe trok en derhalve buiten de rechtsmacht van de stedelijke rechtbank wenste te houden. Bepaalde personen konden zich ook beroepen op hun ambt of statuut om bijzondere rechtspraak te bekomen.³⁷ Een reeks artikelen in de

³⁴ Het willekeurige optreden van overheidsfunctionarissen kan in zekere zin verklaard worden door het persoonsgebonden karakter van de Bourgondische ambtenarij, waarbij negatieve verschijnselen als corruptie, venaliteit en ambtmisbruik helaas zeer courant voorkomen. W. BLOCKMANS, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (3), 1985, p. 232.

³⁵ J. VAN LEEUWEN, *De Vlaamse wetsvernieuwing: een onderzoek naar de jaarlijkse keuze en aanstelling van het stadsbestuur in Gent, Brugge en Leper in de Middeleeuwen* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 15), Brussel, 2004.

³⁶ Deze vaststelling komt overeen met de bevindingen van Jan Van Rompaey, die stelt dat de soeverein-baljuw inzake de vervolging van misbruiken van het compositierecht geen initiatiefrecht genoot en dus enkel kon optreden wanneer een klacht werd ingediend. J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt tijdens de boergondische periode* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren; 62), Brussel, 1967, pp. 22-23.

³⁷ Onder het begrip majesteitsschennis verstaan we in de eerste plaats alle inbreuken op de persoon van de vorst, zijn familie en zijn soevereine macht. Later werd het begrip uitgebreid tot aanslagen op het vorstelijk domein, hertogelijke ambtenaren en dienaren, alsook elke vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Het betreft hier een zeer vroege attestatie van het begrip "*laise maiesté*", een belangrijke aanwijzing dat de receptie uit het Romeinse Recht in het Bourgondische rechtswezen reeds op het einde van de veertiende eeuw

instructie hekelt de juridische autonomie van de laatmiddeleeuwse stad. Zo wordt er bijvoorbeeld melding gemaakt van boosdoeners die zeer doelbewust de juridisch geprivilegieerde status van poorter nastreefden om op die manier opsluiting of strafrechtelijke vervolging te omzeilen. De instructie gebiedt dat de gouverneur bij zulke vergrijpen efficiënt diende op te treden, zelfs wanneer de soeverein-baljuw van Vlaanderen op dat vlak weinig geestdrift toonde (§ 5). Om dezelfde redenen namen ook edellieden het (buiten)poorterschap op. Ondanks het feit dat sommige edelen geen eigendom binnen de stad bewoonden of bezaten, trachtten velen het statuut van poorter te bemachtigen opdat zij bij een juridisch geschil enkel door de schepenen van de stad zouden berecht en veroordeeld worden (§10).³⁸

De procureur-generaal van Vlaanderen was in de regel bevoegd voor de vervolging van alle criminele feiten en misdrijven die op het grondgebied van het graafschap plaatsvonden. Hij riep ook de gerechtsofficieren op het matje wanneer deze een overtreding hadden begaan. Hierdoor kwam hij onvermijdelijk in conflict met de soeverein-baljuw, die in de persoon van de procureur een regelrechte ondermijning van zijn eigen juridische macht zag. De vaststelling in een vorstelijke ordonnantie van 1408 doet echter sterk vermoeden dat het ambt van procureur-generaal pas laat kon uitgroeien tot een gevestigde instelling binnen het Bourgondische juridische apparaat. In de periode tussen 1389- 1400 eisten de Leden van Vlaanderen een forste machtsinperking en zelfs de afschaffing van het ambt van procureur-generaal "*qui est officier nouvel et non necessaire*."³⁹ Dit vermoeden wordt bevestigd door de preventieve maatregelen die getroffen worden in het kader van het regentschap van 1387-1389. Hieruit blijkt dat de werkomstandigheden voor de procureur allesbehalve aangenaam waren. In zijn hoedanigheid van onderzoeksrechter moest deze publieke ambtenaar het vaak ontgelden. Vooral de Vlaamse edelen maakten zich schuldig aan allerlei verbale en fysieke bedreigingen. Daarom moest de gouverneur er op toezien dat de procureur ongehinderd zijn ambt kon uitoefenen. De rapportering van de opgespoorde misdrijven bleef voorbehouden zowel aan de gouverneur als aan de soeverein-baljuw (§15).

2.3. De organisatie van de landsverdediging

Van zodra de hertog zijn volle heerschappij in het graafschap vestigde, lanceerde hij een zeer omvangrijk en ambitieus defensieprogramma. Wegens de destructieve oorlogsactiviteiten in de voorgaande jaren waren vele grafelijke versterkingen en stedelijke omwallingen in een erbarmelijke staat vervallen. De verdediging van het graafschap moest daarom zo snel mogelijk opgetrokken

had plaatsgevonden. Net zoals in de befaamde '*Somme Rurale*' van Jean Boutillier, blijft een categoriek onderscheid tussen majesteitsschennis en andere inbreuken tegen de openbare orde behouden. Voor een uitstekende expositie over hoe het begrip majesteitsschennis in de late middeleeuwen evolueert, zie: J. DUMOLYN, 'The legal repression of revolts in late medieval Flanders', in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 64 (4), 2000, pp. 489-495.

³⁸ Deze rechtshandhaving verklaart mede waarom zoveel edellieden vanaf de veertiende eeuw het (buiten)poorterschap van grote steden ambiëerden en zich massaal integreerden in het milieu van de grote stedelijke patriciërsfamilies. F. BUYLAERT, 'Edelen in de Vlaamse stedelijke samenleving. Een kwantitatieve benadering van de elite van het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brugge', in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 4, 2007, pp. 29-56. Voor het debat rond het (buiten)poorterschap in de grote Vlaamse steden, zie onder andere: M. BOONE, 'Droit de bourgeoisie et particularisme urbain dans la Flandre bourguignonne et habsbourgeoise (1384-1585)', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 74, 1996, pp. 707-725.

³⁹ R. VAUGHAN, *Philip the Bold*, p. 177. De instelling van procureur-generaal was geschoeid op Franse leest en voor het einde van de veertiende eeuw niet van toepassing in het graafschap Vlaanderen.

worden om te kunnen weerstaan aan de dreigende Engelse invallen.⁴⁰ Hierbij deed de hertog beroep op het regentschap. Het landsbestuur kreeg namelijk strikte orders om de aanbevolen herstelwerken en voedsel- en artilleriebevoorrading nauwgezet te administreren en te inspecteren (§20).⁴¹ De gebrekkige militaire infrastructuur was niet enkel te wijten aan de rampzalige oorlogssperikelen, maar was tevens de schuld van de bevelvoerende kapiteins die het algemeen gezag over de vesting overlieten aan “*varles et gens de petit estat*.”⁴² Vermits de slotvoogd of kapitein verantwoordelijk was voor de noodzakelijke herstellingen aan het kasteel, zagen de Bourgondische machthebbers dit vrijpostige gedrag als een reëel gevaar voor de bescherming van het graafschap.⁴³ Per slot van rekening zouden minderwaardige substituten verzuimen om een gedegen wachtpost op te zetten, of erger, eens bedreigd door de vijand, het hazenpad kiezen (§ 21). Een andere netelige kwestie was de manipulatie van de getalsterkte van garnizoenen. Hierbij liet de kapitein het na om de uitstroom van deserterende of overleden soldeniers te rapporteren aan de centrale instanties. Deze nalatigheid was vooral ingegeven door de inhaligheid van de bevelvoerders: door de wijzigende personeelsbezetting niet of incorrect door te geven, kon een kapitein immers een maximale hoeveelheid soldij opstrijken. Vooral in West-Vlaanderen, een streek die van oudsher zeer kwetsbaar was voor de aanvallen van Engelse troepen, was extra oplettendheid geboden (§22).⁴⁴ Bij imminent gevaar en mits overleg met de grafelijke raad kon de gouverneur een heervaart op de been brengen. Hiervoor mocht de gouverneur dienstplichtige wapenlieden convoceren, beëdigde commissarissen aanstellen om de troepen te schouwen en hen vervolgens laten uitbetalen door de ontvanger-generaal van Vlaanderen. Op deze manier kon hij het hoofd bieden aan de invallen van Engelse soldaten (§23).⁴⁵

⁴⁰ R. VAUGHAN, o.c., p. 169 e.v.. Zie ook het artikel: A. SALAMAGNE, ‘Les garnisons des villes et châteaux dans le Nord de la France aux XIVe et XVe siècles.’, in: *Revue du Nord*, 83 (342), 2001, p. 710. Het meest ambitieuze project was de uitbouw van Sluis als militair bruggenhoofd. Voor een uitgebreide uiteenzetting over de verschillende bouwfasen, de grootschalige financiering en de militaire bezetting van het garnizoen van Sluis, zie de onuitgegeven scriptie: K. POSCHET, “*Pour la garde, seurté et deffense de nostredit pais de Flandres.*” *Bourgondische burchtenbouw in Vlaanderen: een studie van de militaire, economische en bouwtechnische aspecten*, Letteren en Wijsbegeerte, Geschiedenis, Gent, 2006, pp. 64-85. Vooral de verdediging van de Vlaamse kust werd op strategisch vlak prioritair bevonden, zie bijvoorbeeld J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, I, nrs. 155-157 met betrekking tot de versterking van de kuststad Nieuwpoort.

⁴¹ In 1388 werden tal van inventarissen voor artillerie en provisie opgesteld. Onder meer de strategisch belangrijke kastelen van Beveren-Waas, Rupelmonde (ADN, B 3533/125422-125623) en het ‘kasteel Kortrijk’ te Rijsel (ADN, B 20168/156085) werden aan een gedegen inspectie onderworpen. Voor de stad Oudenaarde is een inventaris ter beschikking voor het jaar 1390 (ADN, B 3516).

⁴² Sommige versterkingen werden inderdaad sinds lange tijd verwaarloosd. Zie bijvoorbeeld: ADN, B 17655, rapportering over het kasteel van Sint-Omaars door Pierre de Wavrin, gedateerd op 12 januari 1436: “[...] *mais j’ay trouvé ledit chastel en telle ruine et desolacion que il est en aventure de cher et si grande desolacion, que l’en n’y porra nullement demourer se brief.*”

⁴³ Het absentisme bij militaire aanvoerders was een hardnekkig probleem dat decennialang zou aanhouden. S. GUNN, D. GRUMMIT EN H. COOLS, *War, State and Society in England and the Netherlands, 1477-1559*, Oxford, 2007, p. 156.

⁴⁴ Misschien doet het toponiem ‘Wasteflandres’ in deze context dienst als een geografische *pars pro toto* voor het Westkwartier. Deze regio was immers zeer kwetsbaar voor invallen van vijandige legerbendes die het kustgebied gebruikten als militaire corridor, denken we maar aan de recente inval van Henry Despenser, bisschop van Norwich in de zomer van 1383. We mogen ook niet vergeten dat de kustvlakte van West-Vlaanderen recentelijk nog het vervaarlijke terrein vormde van een reeks bloedige opstanden, zoals onder meer de kustopstand van 1323-1328.

⁴⁵ Willem van Namen heeft sporadisch gebruik gemaakt van deze volmacht ter convocatie. Dit blijkt uit een mandement dat de magistraat van Dowaai opdraagt om met onmiddellijke ingang de afspraken omtrent de rekrutering van soldeniers voor het garnizoen van Nieuwpoort uit te voeren. J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN,

2.4. Het Westerse Schisma

Filips de Stoute liet zich in de kwestie van het Westers Schisma (1378-1417) van een bijzonder pragmatische kant zien door zijn keuze voor de Franse paus Clemens VII niet halsstarrig op te dringen aan de Vlaamse onderdanen.⁴⁶ Tijdens de onderhandelingen in Doornik hadden de hertogelijke onderhandelars strikte orders gekregen om dit twistpunt indien mogelijk uit de weg te gaan. Hoewel de diplomatie niet meteen in dit opzet slaagde, kon de hertog de pro-Urbaanse Gentse factie toch overtuigen van zijn inschikkelijkheid. Hierdoor zou Filips tot het overlijden van paus Urbanus VI (†1389) een veeleer verzoenende politiek voeren, die zich duidelijk uitte in de aanwijzingen die hij meegaf voor het regentschap van Vlaanderen. Hierbij droeg de hertog de regent op om -conform de afspraken – iedere gelovige vrij te laten om zijn eigen hoofd van de kerk te verkiezen. De hertog drong ook aan om aan alle kerkelijke instellingen hun voormalige bezittingen te restitueren, d.w.z. alle beneficia, renten en inkomsten die ze beheerden vóór de dubbele pausverkiezing van 1378 (§ 16).⁴⁷ Op deze manier hoopte de hertog de lont uit het kruitvat te halen en de strijdende partijen, misnoegd door het jarenlang mislopen van allerlei financiële inkomsten, afdoende tevreden te stellen. Verder begreep de hertog zeer goed dat deze precare ‘modus vivendi’ enkel overeind kon blijven wanneer de revindicaties langs beide zijden gerespecteerd en opgevolgd werden. Willem van Namen moest daarom toezien op de naleving van deze afspraken (§17).

2.5. Oproer

Ondanks de grote verzoening met de Gentse opstandelingen te Doornik, zette de hertog kort na zijn inhuldiging als graaf een grootschalige actie op het getouw om het graafschap voorgoed te zuiveren van alle rebelse elementen.⁴⁸ Hierbij riep hij de hulp in van de gouverneur die de heilige opdracht kreeg om elke vorm van rebellie en opstandigheid op een doortastende manier op te sporen en te vervolgen. Vooral bijeenkomsten van “*menues gens*” waren uit den boze en dienden kost wat kost vermeden te worden.⁴⁹ Een belangrijk wapen ter preventie van deze ongeregelde heden was de verbanningsstraf.⁵⁰ Dit juridische instrument verleende de centrale overheid de mogelijkheid om de meest notoire onruststokers de toegang tot het graafschap te ontfeggen en zo een verdere ondermijning van het vorstelijk gezag te voorkomen (§25). Gevolg was dat deze bannelingen hun toevlucht zochten tot meer veilige oorden, zoals Engeland, Kales of Zeeland, van waaruit ze hun subversieve activiteiten door middel van geheime correspondentie verder ontplooiden (§27). De hardvochtige aanpak die in de instructie werd voorgedragen, was evenwel niet zomaar uit de lucht gegrepen. In het jaar van Willems ambtsaanvaarding werd een grootschalige samenzwering ontdekt. Schuldig waren ondermeer een groep bannelingen, hun Engelse kompanen en een aantal dissidente oproerkraaiers uit Gent. Dergelijke politieke weerspanningheid zou nog voortduren tot het overlijden

Ordonnances, I, nr. 188, pp. 279-280. Zie ook: W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen*, nr. 57, p. 24; nr. 67, pp. 26-27.

⁴⁶ Voor een overzicht van de gevolgen van het Westers Schisma in het graafschap Vlaanderen, zie: H. STORME, ‘Het ontstaan van het Westers Schisma (1378-1417) en de weerslag in Vlaanderen, voornamelijk voor 1383’, in: R. Vinchien (ed.), *Ieper tuindag. Zesde eeuwfeest. Een bundel historische opstellen*, Ieper, 1983, pp. 59-105.

⁴⁷ E. DE MOREAU, ‘La législation des ducs de Bourgogne sur l’accroissement des biens ecclésiastiques’, in: *Revue d’Histoire Ecclésiastique*, 41, 1946, pp. 44-65.

⁴⁸ J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, I, nr. 89, pp. 125-126 (5 januari 1486): Verduidelijking van de paragraaf in het verdrag van Doornik aangaande de terugkeer van politieke bannelingen in het graafschap.

⁴⁹ Dergelijke maatregelen worden ondermeer getroffen voor de stad Geraardsbergen in 1415, zie: J.-M. CAUCHIES, *Ordonnances de Jean sans Peur*, nr. 223, pp. 384-385.

⁵⁰ H. ZAREMSKA, *Les bannis au Moyen Age*, Paris, Aubier, 1996.

van de hertog in 1404 en noopte het bestuur in Vlaanderen om een extra oogje in het zeil te houden en waar mogelijk repressief op te treden.⁵¹

2.6. Private oorlogvoering en de schending van domaniale rechten

Private oorlogsvoering door edelen en burgers was een sterk versturende factor in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen.⁵² Het steeds weerkeren van dezelfde vorstelijke verordeningen tegen partijvorming en wapendracht doet vermoeden dat de overheid hieromtrent vaak erg machteloos stond.⁵³ Ook het dirigerende optreden van de Vier Leden van Vlaanderen, die op geregelde tijdstippen strenge voorschriften uitvaardigden om het dragen van livreien en wapens te reglementeren of bij wet te verbieden, laat zeer duidelijk blijken dat de bekommernis om openbare veiligheid werd gedragen door een brede laag in de samenleving.⁵⁴ De manier waarop deze gewelddadige facties zich vormden, komt tot uitdrukking in de verschillende artikels van de instructie: edelen deelden kaproenen en livreien uit, vaak aan naaste verwanten die in ruil voor deze bijdrage in hun levensonderhoud slachtoffers bedreigden en gevangennamen (§6).⁵⁵ Het banditisme manifesteerde zich ook op tal van andere manieren. Edellieden, maar ook welgestelde patriciërs, pleegden vaak verwoestende raids vanuit hun plaatselijke machtsbasis, waarbij ze het gebruik van fysiek geweld niet schuwden (§9). Op eenzelfde manier brachten Vlaamse edellieden de plattelandsbevolking onder het juk. Als de boeren niet tegemoet kwamen aan hun verzuchtingen, riskeerden ze om afgeranseld te worden of onderworpen te worden aan strafexpedities (§14). Dezelfde edellieden toonden eveneens geen terughoudendheid in de vervreemding van domaniale rechten die de vorst en andere grondbezitters in het graafschap bezaten (§7). Treffend in dat opzicht is de vermelding van lokale heren en grootgrondbezitters die de financiële verantwoordelijkheid voor de waterstaat en het dijkonderhoud weigerden op zich te nemen. Hierdoor kwam de organisatie en efficiëntie van het laatmiddeleeuwse waterbeheer sterk in het gedrang (§8).⁵⁶ Verder waren de Vlaamse steden weigerachtig om een reeks domaniale rechten aan de vorst te betalen. De betaling van rechtstreekse belastingen gebeurde sinds het begin van de veertiende eeuw via een vaste repartitie, het Transport van Vlaanderen, waarbij de grote steden het voordeel genoten dat zij via

⁵¹ R. VAUGHAN, *Philip the Bold*, pp. 168-169.

⁵² F. BUYLAERT, 'Familiekwesties. De beheersing van vetes en private conflicten in de elite van laatmiddeleeuws Gent', in: *Tijdschrift voor Stadsgeschiedenis*, 2, 2007, pp. 1-10.

⁵³ J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, I, nr. 68, pp. 86-87 (1 oktober 1385): verbod op de verdeling van livreien onder voorwendsel van een broederschap, in het baljuwschap van Brugge. *IBID.*, II, nr. 409, pp. 110-111 (5 november 1395): verbod op gewapende samenscholing in het land van Lalloeu. *IBID.*, II, nr. 480, pp. 240-242 (18 oktober 1397): ordonnantie tegen factiestrijd in de kasselrij Rijsel, Dowaaï, Orchies.

⁵⁴ W. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren; 90), Brussel, 1978, pp. 460-462.

⁵⁵ Factiestrijd tussen edelen blijft gedurende de regeringen van de opeenvolgende Bourgondische hertogen een zorgwekkend probleem, zie bijvoorbeeld: J.-M. CAUCHIES, *Ordonnances de Jean sans Peur*, nr. 113, pp. 167-169; nr. 228, pp. 377-378 en nr. 280, pp. 454-455.

⁵⁶ T. SOENS, *De spade in de dijk?: waterbeheer en rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280-1580)*, Gent, 2009, 269-279. J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, II, nr. 401, pp. 91-93 (15 september 1395): Commissie aan Guillaume Slijp, raadsheer, Sanders Spierinc, baljuw van Brugge en Pieter Heyns, controleur van de rekeningen van de Vlaamse officieren om de leden van de watering van Reigersvliet te overtuigen om bij te dragen tot het onderhoud van de dijken en de watering van Heist. Eenzelfde commissie bestaat ook voor het kuststadje Blankenberge. *IBID.*, II, nr. 416, 121-122 (16 maart 1396).

onderhandelingen een fikse vermindering op hun aandeel konden bedingen.⁵⁷ Deze regeling was natuurlijk ferm in het nadeel van de plattelandsdistricten die verhoudingsgewijs een te groot aandeel in de bedehelling betaalden. De stedelijke toestemming tot de heffing van een indirecte verbruiksbelasting, de zogenaamde “*assises*”, werd traditioneel beschouwd als een vorstelijk prerogatief en bij afwezigheid van de graaf tijdelijk toevertrouwd aan de gouverneur.⁵⁸ De toestand in 1387 bleek echter zo dat deze financiële heffingen zeer moeizaam ingewilligd werden (§4).

3. Besluit

De instructie maakt het mogelijk om de knelpunten binnen het administratieve kaderwerk zorgvuldig bloot te leggen en zo een zeldzame blik te werpen achter de façade van de Bourgondische staat. Zoals blijkt uit de instructie werd de dynastie van de Bourgondische hertogen bij haar aantreden in Vlaanderen meteen geconfronteerd met een aantal fundamentele problemen die ze het hoofd moest bieden; favoritisme bij de verkiezing van stadsmagistraten, frauduleuze praktijken van ambtenaren, de verwaarlozing van militaire en civiele taken, adellijke vetes en factievorming, dreiging van buiten- en binnenlandse vijanden, enzovoort. Toch zijn er voldoende argumenten om aan te nemen dat het graafschap zich herstelde van de ingrijpende gevolgen van de verwoestende burgeroorlog. Een cruciale fase in deze heropleving van het graafschap vond plaats in de eerste helft van Filips’ regering, toen de hertog de vorstelijke macht stelselmatig trachtte uit te breiden over de verschillende maatschappelijke instellingen en geledingen. Deze ongebreidelde drang naar centralisatie en rationalisering, kwam zeer duidelijk tot uiting in de instructie die de hertog aan regent Willem van Namen meegaf. Tevens opvallend is dat de autonomie van de verschillende instellingen en het personeel dat deze instellingen belichaamde nog zeer onzorgvuldig gedefinieerd was. De competenties van de soeverein-baljuw, procureur-generaal, en gouverneur overlaptten elkaar voor wat betreft de vervolging en bestraffing van ondergeschikte ambtenaren. Zulke onduidelijke bevoegdheidsafbakeningen werden vaak opzettelijk in het leven geroepen om de machtsconcentratie van welbepaalde officieren in te perken. De maatschappelijke problemen en de daaraan gekoppelde modaliteiten tonen ook aan dat de nieuw gevestigde Bourgondische staat grote moeilijkheden ondervond om haar publiekrechtelijke gezag en vorstelijke prerogatieven alom en immer te doen gelden. Hervormingen van het rechterlijke en bestuurlijke apparaat waren dan ook broodnodig om een krachtadig en efficiënt bestuur te voeren. In deze context was het de opdracht van de gouverneur om toe te zien dat dit regeringsapparaat naar behoren functioneerde. Zowel de burgerij als de Vlaamse adel bleven een aanzienlijke en duurzame machtsfactor binnen het laat veertiende-eeuwse politieke landschap en bevochten, soms succesvol, de legitimiteit van het vorstelijke gezag. Het is trouwens veelbeduidend dat de fundamentele kwesties en misbruiken die zo levendig geportretteerd werden in de instructie van 1387 bij de uitvaardiging van het Groot Privilegie precies negentig jaar later nog even scherp, zo niet nog scherper, geformuleerd worden. De oorzaken van de bestuurlijke malaise zijn dus zonder meer structureel van aard en moeten gezocht worden in het typische staatsfeodale machtsmodel dat het huis van Bourgondië in zijn langdurige bewind tot

⁵⁷ W. BLOCKMANS, ‘Finances publiques et inégalité sociale dans les Pays-Bas aux XIVe-XVe siècles’, in: J. P. Genet en M. Le Mené (ed.), *Genèse de l’état moderne: prélèvement et redistribution. Actes du colloque de Fontevraud*, Parijs, 1987, p. 79.

⁵⁸ J. BARTIER EN A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances*, I, nr. 180, pp. 270-271: (15 mei 1388): Toestemming van Willem van Namen als gouverneur van Vlaanderen aan de inwoners van Veurne om een belasting in te richten als tegemoetkoming voor een vorstelijke bede, gezien het feit dat de inkomsten van de accijnzen zijn gebruikt om werken aan de stedelijke omwallingen te financieren.

algemene norm verhief. Hierbij werden de aloude feodale verhoudingen tussen vorst en onderdanen voortgezet in een nieuw maatschappelijk integratiesysteem, waarbij de sociale elitegroepen, de traditionele adel maar ook de opkomende burgerij, door patronage en wederzijdse afhankelijkheid aan de staat gebonden werden. Deze politieke strategie bood zonder twijfel tal van wederzijdse voordelen, maar bracht helaas ook diepgaande maatschappelijke problemen voort die decennia, zo niet eeuwenlang bleven voortbestaan.

TEKSTUITGAVE

Instructie voor regent Willem van Namen aangaande het beleid in het graafschap Vlaanderen

[ca. 1387¹]

A. ORIGINEEL

Document op perkament, bestaande uit twee aangenaaide vellen van ongelijke afmeting (br. 34, 4 cm., l. 55, 3 cm. en br. 34, 9 cm., l. 30,4 cm.), met op de scheiding het volgende handmerk «J. Hue».² Archives départementales du Nord, Rijsel, B 1284/15.761.³ Op de rugzijde: hand s. XIV : 1) «Instruction pour messire Guillaume de Namur sur le gouvernement du païs de Flandres». -- 2) «Les pouvoirs de messire Guillaume de Namur». hand s. XIX: 3) «Flandre. Instruction pour messire Guillaume de Namur sur le gouvernement ou pays de Flandre. Environ 1440.»

Instruction pour messire Guillaume de Namur sur le gouvernement du païs de Flandres

Son gouvernement se extendra principalement en deux articles, le premier sur le gouvernement de la justice, le second sur le fait d'armes et la defense du païs. Chascun d'iceulx deux articles contient deux membres, celle qui est de la justice comprend les fais touchans principalement le seigneur comme son demaine et ses drois et la punicion des malfaiteurs et si comprend les fais touchant de partie a autre ; pareillement le second article contient deux membres l'un de la guerre du roy et de monseigneur contre les ennemis et l'autre des rebellions qui pevent estre ou païs.

[1] Quant au premier membre du premier article de la justice, le gouverneur doit enquerir dilligaument et savoir l'estat et gouvernement des officiers qui sont ou païs pour le prince comme de conseillers de quelque estat qu'ilz soient de baillis, escoutetes, receveurs et autres.

[2] Aucuns dient que les conseillers qui souvent sont envoyés par les bonnes villes pour renouveler les loys et oyr les comptes des receveurs des villes, y ont assez de faveurs, prennent prouffis pour promouvoir aucuns ou pour faire passer leurs comptes en grant prejudice du prince et ses subgiez, dont plusieurs grans inconveniens s'ensuyent.

¹ Een negentiende-eeuwse dorsale notitie dateert het document verkeerdelijk circa 1440 en neemt de contemporaine beschrijving van het document over. De instructie draagt geen jaartal, doch de commissiebrief die het document in kwestie voorafgaat, is gedateerd op 31 augustus 1387. Enkele inhoudsgebonden elementen, waaronder een verwijzing naar de vrede van Doornik en de personalia van de vermelde personen bevestigen het vermoeden dat deze instructie hoogstwaarschijnlijk in het najaar van 1387 werd opgesteld.

² Jean Hue, hertogelijke secretaris (1382-1388). Sinds 1386 is hij tevens aangesteld als secretaris van Karel VI in Parijs, alwaar hij waakt over de belangen van Filips de Stoute. Raadsheer van de hertog (1400-1404). Hue wordt als fervente aanhanger van de Bourgondische politiek in 1417 verbannen uit de Franse hoofdstad en wordt meermaals gedetacheerd bij politieke grootgewichten, waaronder de hertog van Berry, de paus, de Roomse koning en de hertog van Oostenrijk. Hij bouwt ook een kerkelijke carrière uit en is achtereenvolgens kanunnik van het kapittel van *Notre-Dame* te Parijs, aartsdiaken van zijn geboorteplaats Avallon en deken van Autun. Cf. P. COCKSHAW, *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*, Kortrijk, 1982, pp. 52-54.

³ Het document wordt in de inventaris van M. BRUCHET, *Archives départementales du Nord. Répertoire Numérique: serie B (Chambre des Comptes de Lille)*, Rijsel, 1921, p. 58. aangeduid als: «Instructions à Guillaume de Namur sur le gouvernement et la défense de la Flandre».

[3] Les loys des bonnes villes entreprennent chascun jour sur le demaine du seigneur comme d'avoir cognoissance des crimes, comme de laise majesté ou autrement du fait de ses monnoyes, des rebellions perpetréz contre lui et ses officiers et de plusieurs autres cas desquelz la congnoissance deust appartenir au prince.

[4] Item, les bonnes villes ne paient point au seigneur ses devoirs comme du transport de la nouvelle rente, son droit des assises et autres redevances.

[5] A la punicion des malfaiteurs sont plusieurs deffaulx, principalement pour ce que les delinquens se advenent bourgeois des villes, si ne pevent estre emprisonnéz, et se ilz le sont, les loys des villes les font delivrer avant toute euvre, si seroit neccessité de en faire brieve et hastive punicion par le gouverneur du païs, mesmement en deffault du souverain bailli qui en ce est assez negligent.

[6] Ou païs sont plusieurs tanseurs de bonnes gens, par especial sont tanseurs les gentilz hommes et leurs serviteurs, ilz rençoignent les habitans des povres places, villes, en deniers, en draps, en vins, en blés ou en avaynes ou en autres choses, ilz donnent chapperons de livree aux mauvais garçons qui se advenent de leur famille, soubz umbre desquelz chapperons ilz batent et rençoignent les bonnes gens, ilz se entremectent de tous les debas qui sont ou païs d'une partie ou d'autre, en veulent estre chargiez pour en ordonner a leurs guyses, et se aucun le contredit, il est batu ou rençoigné, si est neccessité que le gouvernement du païs chastie telz gens.

[7] Plusieurs puissans ou païs, gentilz hommes et autres ont entrepris depuis les comocions justices, garaines, banneries de moulins, pescheries et autres demaines ou grant prejudice du prince et du peuple.

[8] Et oultre plusieurs personnes puissans ne veulent contribuer pour heritages qu'ilz tiennent aux dicages et wat[er]inghes qui sont neccessaires a reparer ou païs, par quoy grans dommages s'ensuyvent ou prince et a la chose publique.

[9] D'autre part, les gentilz homes et aucunes fois les bourgeois font guerre les uns aux autres, desquelles guerres s'ensuyvent nombre de inconveniences car chascune des parties se fortifie le plus que elle puet, chevauchent les uns sur les autres, aucune fois s'ensuyvent homicides, navreures, prises de corps et de biens, sy est de neccessité que le gouverneur contraigne telz personnes a cesser telles guerres par prises de corps et de biens.

[10] En oultre, communement les gentilz hommes du païs se font bourgeois des bonnes villes sans ce qu'ilz y demeurent, ne qu'ilz y aient maison, ne heritages mais le font principalement pour eschever la pugnicion de justice des officiers du prince, lesquelles bourgeoisies sont contre raison et les drois du seigneur et mesmes contre les drois des villes, sy ne doivent point estre souffertes.

[11] Durans les commocions et depuis, plusieurs colecteurs et receveurs ont reçue grans sommez de deniers par les chastellenies, desquelles les aucuns ont encore a rendre compte et aucuns en ont rendu compte a leur volenté sans ce que les comptes aient esté examinés, ne corrigéz ainsi qu'il appertenoit, si seroit moult expedient que en ce feust pourveu.

[12] A la punicion des delis est grant deffault en ce que les baillis et autres officiers du seigneur composent ainsi qu'il leur plaist avecques les delinquens et souvent fois des cas criminelz requerans punicion de corps et confiscacion de biens, la ou elles ont lieu, prennent composicions legieres pour

le seigneur et si en prennent a part pour eulx ce qu'ilz en peuent avoir, a quoy doit fort entendre le gouverneur en faisant dilligaument sur ce deue informacion et en pugnissant les officiers qui en seront trouvés coupables par privacion de leurs offices et autrement si comme les cas le requerront par la deliberacion du conseil.

[13] Ou fait de la justice de partie a autre, a tres petite expedicion ou païs par les faveurs et acourtances que les parties ont es loys des villes et aucunes fois aux officiers du prince, si doit le gouverneur de son pouvoir faire cesser telles faveurs par punicion des officiers et ceulx qui gouvernent les loys.

[14] Les bonnes gens du plat païs sont excessivement grevéz pour ce que communement les nobles hommes leur demandent aide d'argent et d'autres biens et convient que ilz l'ayent, ou les bonnes gens sont menaciéz de estre batus ou de leur envoyer gens d'armes ou de leur faire autre inconveniences par quoy le paiement des propres rentes du seigneur est empeschié et les bonnes gens chaciéz hors du païs.

[15] Pour l'accroissement de la justice, monseigneur, par deliberacion de son conseil, avoit ordonné ou pays un procureur general pour soy informer des faultes des officiers et delis commis et perpetrés ou païs, lequel n'ose exercer son office pour doubte des menaces des gentilz hommes du païs et de leurs serviteurs, et seroit neccessité que le gouverneur y pourveust tellement que ledit procureur osast exercer son dit office, faire les informations et les rapporter au gouverneur, au souverain bailli ou aus autres a qui il appertendrait pour en prendre la punicion et correction selon ^(a) les cas qui advendroient.

[16] Pour le fait du sisme qui est en Flandres, s'ensuyvent plusieurs grans inconveniens pour lesquelz eschever monseigneur, par la deliberacion des gens du Roy, de ses conseilliers et officiers, tant de France comme de Flandres, dés le temps de la paix de Gand⁴, vult et accorda que chascun creust telle partie que croire vouldroit sans estre contrains autrement et que ceulx qui estoient beneficiéz en païs avant le scisme joyssent de leur benefices, rentes et revenus, par especial les chappitres, les abbayes et les collieges qui sont perpetuelz, si comme appert par la forme des lettres qui fut dés lors ordonnee.

[17] Ce non obstant plusieurs commissaires qui sont ou païs de par celui qui ce dit pape de Rome ont privé de fait de leurs benefices plusieurs personnes qui estoient beneficiéz ou païs avant le scisme, et qui pis est, lievent et prennent les rentes et revenus des chappitres, abbayes et collieges tant de France comme de Tournay, d'Artois et d'ailleurs qui ont rentes assizes ou païs de Flandres, combien que les chappitres, abbayes et collieges du païs de Flandre joyssent paisiblement de leurs rentes qui sont assizes en France, si est de neccessité que le gouverneur y pourvoie en faisant garder l'ordonnance de monseigneur qui est raisonnable comme dit est.

[18] Il ne semble pas expedient que le gouverneur entreprenne aucun audictoire de nouvel, ne qu'il s'entremecte de proces, mais toutesfois qu'il lui plaira il pourra estre au audictaires comme le chief du conseil et a la chambre a Lille et mander les gens du conseil en tel lieu comme bon lui semblera, et seront les besongnes deliberees par le gouverneur et le conseil. ^(b)

⁴ De Vrede van Doornik wordt geproclameerd op 18 december 1385.

[19] Il sera de neccessité qu'il ait un clerc bien stillé qui sache parler et escrire francois et flamenc et latin, se trouver le puet, pour faire lettres patentes et closes ainsi que les cas le requerront, et soit bien adverti que pour ce les bonnes gens ne soient grevés par exaction, ne autrement.

[20] Quant au fait de la guerre, le gouverneur doit estre tres soingneux de visiter les villes, chasteaulx et forteresses du seigneur, de savoir comment ilz sont emparés, gardez, envittaillez, garnis de trait et d'autre choses neccessaires pour seurté de forteresses, et s'il y a deffault y pourvoit mesmement telz chasteaulx et forteresses qui sont ou demaine du prince.

[21] Les faultes qui sont es dis chasteaulx et forteresses adviennent pour ce que les chasteillains et gardez d'iceulx n'y font pas residence mais en prennent grans gaiges et y mettent varles et gens de petit estat a qui il ne chaut de la garde, ne des perilz qui s'en ensuyvent.

[22] Le gouverneur se doit prendre garde principalement du país de Wasteflandres, de savoir quelz capitaines ou chastellains sont en ycelle país et, se il y a peril, y pourvoir ou le faire savoir a monseigneur, mesmement se les chastellains ne tiennent le nombre de gens d'armes, qu'ilz doivent tenir, se les chasteaulx ne sont pourvez de traict.

[23] En cas de peril eminent, il puet assembler gens d'armes pour resister aus Anglois se ilz entroyent ou pays, par la deliberacion du conseil qui lui est ordonné et convient que aucun en soit chargé de par monseigneur de en faire les monstres et reveues et lors seront païés par le receveur de Flandres.

[24] Il est de neccessité que le gouverneur face ou país residence continuelle a ce que les bonnes gens aient recours a lui des fais qui chascun jour advendront, esquels le gouverneur par la deliberacion du conseil pourvera selon sa discrecion, sauf et reservé que les fais notables mesmement qui toucheront heritaige ou aucuns des grans seigneurs du país ou les bonnes villes il le fera savoir a monseigneur.

[25] Pour eschever les rebellions qui souvent adviennent ou pays, le gouverneur se doit prendre garde des menues gens qui font assemblees dedans les bonnes villes et que ceux qui en sont auteurs en soient mis hors ou que, selon sa discrecion, y soit autrement pourveu par conseil des officiers du seigneur et de ses bienvueillans gentilz hommes et autres.

[26] Jassoit ce que le gouverneur ait puissance assez large par les lettres de son institucion, toutesfois l'entencion de monseigneur est qu'il se gouverne par le conseil d'iceulx qui lui sont ordonnez, et quant bon lui semblera, il pourra mander plus grant conseil selon ce que les matieres le requieront, et s'ensuyent les noms de ceulx qui sont ordonnez principalement d'estre le plux continuellement avec ledit gouverneur, c'est assavoir: le dean de Saint Donast⁵, messire Phelippe de Mamines⁶, messire Piere de le Zippe⁷ et maistre Jehan du Drac.^{8 (c)}

⁵ Willem (II) Vernachten, pastoor van Kaprijke en Hulst, meester in de beide rechten, pensionaris van Brugge (1357-61), gezant van Lodewijk van Male, kanselier van de graaf (1366-1372), deken van Sint-Donatiaan (1368-1393), raadsheer van de Audiëntie, proost van Sint Donatiaan (19 dec. 1393), † 21 sept. 1393. Cf. R. DE KEYSER, 'Vernachten Willem', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Koninklijke Academiën van België), Brussel, 5, 1972, pp. 958-961.

⁶ Filips van Massemen, heer van Eke, Hundelgem en Sint-Joris ten Distel. Gezant en raadsheer van Lodewijk van Male en Filips de Stoute, kapitein van Dendermonde (1384). Cf. E. BALTHAU, 'La famille Van Massemen/De Masmines: aspects sociaux et matériels de la noblesse flamande ca. 1350 - ca.1450', in: *Publication du centre européen d'études bourguignonnes (XIVe-XVIe siècle)*, 37, 1997, p. 173 e.v..

⁷ Pieter van der Zijpe, heer van Dentergem, Oudewalle en Olsene, baljuw van Nieuwpoort (1372-1375) en leper (1384-1386); gouverneur van Rijsel, Dowaa en Orchies (1390-1400); diplomaat onder Filips de Stoute, hij was

[27] L'en dit que aucuns des subgiés de Flandres et autres qui y font residence envoient secrettement lettres ou messages en Engleterre, a Calais ou en Zellande devers les Anglois et aussi pourroient faire machinacion au contraire et prejudice du seigneur et de ses bienvueillans, si enquiere et face diligence par toutes manieres que pourra le gouverneur enquerir qui ce sont, qui font telz choses et ceulx qu'on en trouverra coupables qu'il y pourvoie pour en faire hastivement justice, punicion et execucion et autrement, ainsy que mieulx se pourra faire par conseil.

(Onderaan links getekend:)

J. Hue.

(a) Selon] *boven de regel door andere hand en met andere inkt bijgeschreven.*

(b) Hierop volgt in margine op de scheiding tussen de twee vellen, een handtekening : «J. Hue».

(c) Et s'ensuyvent ... du Drac] *door andere hand en met andere inkt.*

de allereerste voorzitter van de Raad van Vlaanderen, commissie op 15 februari 1386; tot ridder geslagen toen hij als kapitein in 1383 succesrijk leper verdedigde tegen de Engelsen. Cf. Th. LEURIDAN, 'Le Vert-Bois', in: *Bulletin de la Société d'Études de la Province de Cambrai*, 24, 1924, pp. 109-110 en J. DUMOLYN, *De Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel*, 2002, p. 59.

⁸ Jean du Drac, legist, rekwestmeester te Parijs, raadsheer van Filips de Stoute, lid van de Raadkamer en de Audiëntie. Wordt in september 1389 door de hertog gemachtigd als ambassadeur voor een Vlaams-Engelse handelsconferentie te Kales. Cf. W. PREVENIER, 'Les perturbations dans les relations commerciales anglo-flamandes entre 1379 et 1407. Causes de désaccord et raisons d'une reconciliation', in: *Economies et Sociétés au moyen-âge, Melanges offerts à Ed. Perroy*, 1973, pp. 477-497.